

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.14>**Андрій Бейкун,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри із забезпечення державної безпеки**Київського факультету**Національної академії Національної гвардії України***Алла Клачко,***викладач кафедри із забезпечення державної безпеки**Київського факультету**Національної академії Національної гвардії України*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ

Автором обґрунтовується актуальність визначеної тематики, що тісно пов'язана із забезпеченням обороноздатності держави в умовах збройної агресії, акцентується увага на тому, що право на соціальне забезпечення як усього населення України, так і специфічних його верств є одним із непорушних і фундаментальних прав людини, що передбачене не лише конституцією України, а й міжнародними нормативно-правовими актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Концентрується увага на понятійно-категоріальному апараті дослідження з урахуванням особливості механізму соціального забезпечення, що передбачене рядом нормативно-правових актів у процесі реалізації військовослужбовцями свого права на соціальний захист.

На підставі проаналізованих наукових положень та нормативно-правових актів автором додатково аргументується, що соціальне забезпечення військовослужбовців – це діяльність держави, що чітко регламентується чинним законодавством, спрямована на встановлення системи соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців. Акцентується на власному тлумаченні щодо сутності соціального забезпечення військовослужбовців, котра полягає в особливості військової галузі та змісту соціально значущого статусу військовослужбовців (що, у свою чергу, полягає в необхідності надання їм належного соціального забезпечення встановленого на законодавчому рівні). На підставі аналізу законодавства України автором зазначається, що відповідна галузь регулюється Конституцією України, а також такими Законами України, як: «Про Збройні сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ».

Ключові слова: військовослужбовці, права, соціальне забезпечення, правовий статус, обороноздатність.

Актуальність теми. В умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка питання соціального захисту військовослужбовців постає досить гостро. Право на соціальне забезпечення як усього населення України, так і специфічних його верств є одним із непорушних і фундаментальних прав людини, що передбачене не лише конституцією України, а й міжнародними нормативно-правовими актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Поряд із цим, урахувавши особливості механізму соціального забезпечення, що передбачене рядом нормативно-правових актів, на нашу думку, окремого дослідження потребує питання аналізу засад, що закладені у відповідних документах, а також окремих особливостей їх застосування в процесі реалізації військовослужбовцями свого права на соціальний захист.

Враховуючи також те, що на відповідному питанні зосереджена пильна увага науковців і практиків, на нашу думку, слід детально розглянути нормативно-правове забезпечення механізму функціонування

відповідного інституту права з метою розроблення фрагментарних пропозицій щодо його оптимізації.

Стан дослідження заявленої тематики. Окремі аспекти у своїх працях щодо соціально-правового забезпечення як всіх громадян України, так і військовослужбовців досліджували: М. Абрамова, А. Бердочник, Р. Бойко, О. Василик, Д. Васильєв, С. Ветлинський, О. Водчиць, С. Корольов, М. Кравченко, І. Марко, О. Новікова, В. Одинцов, О. Панькова, С. Пасіка, О. Семенов, О. Сидорчук, С. Сухарєв, Л. Цюкало, А. Шалякін та інші.

Метою статті є аналіз сутності та нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців в Україні, а **завдання передбачають:** здійснення аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження (поняття захисту, поняття соціальних прав крізь призму правового статусу військовослужбовця); дослідження сутності соціального захисту військовослужбовців в Україні; визначення нормативно-правового підґрунтя, що забезпечує функціонування відповідного інституту.

Об'єктом даного дослідження виступають суспільні відносини у сфері функціонування правового статусу військовослужбовців в Україні.

Предметом дослідження є соціальний захист військовослужбовців в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено в розділі про актуальність статті, питанням теоретичного та практичного забезпечення правами і свободами військовослужбовців в Україні опікуються як науковці та громадські діячі, так і практики (державні службовці, посадові особи органів влади). Водночас, на нашу думку, деталізації потребує понятійно-категоріальний апарат, що й формує, власне, сутність та основний зміст соціального захисту військовослужбовців в Україні.

Так, довідникові видання визначають, що військовослужбовці – громадяни України, які перебувають на військовій службі, користуються всією повнотою конституційних прав – політичних, соціально-економічних, культурних, релігійних та особистих [1].

Наведене визначення є прийнятним у класичному його розумінні, оскільки відображає сутність та зміст правового статусу військовослужбовця, що дозволяє застосовувати до зазначеної категорії весь передбачений законодавством України спектр прав і свобод.

Наведене, перш за все, регламентується Конституцією України, Законом України

«Про Збройні сили України» та низкою інших нормативно-правових актів [2; 3]. Водночас питання правового захисту, захисту в праві чи інші інтерпретації цієї категорії відображались у працях учених неодноразово.

Поняття «захист прав» та «правовий захист» ототожнюють, а поняття «правова захищеність» визначають як похідне від них, котре відображає високий рівень захисту особи законом, з наданням їй конституційних прав і наявністю ефективного правового механізму їх реалізації [4].

Проте, наприклад, на думку М. Малєна, правовий захист визначається як система юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенням та ліквідацію їх наслідків [5, с. 142], а на думку С. Алексєєва, правовий захист є державно-примусовою діяльністю, спрямованою на поновлення порушеного права та забезпечення виконання юридичного обов'язку [6, с. 113].

Таким чином, ми вважаємо, що захистом прав військовослужбовців є державно-примусова діяльність, що реалізується спеціально уповноваженими на це суб'єктами, із поновлення порушеного права та забезпечення виконання юридичного обов'язку.

Саме категорія забезпечення виконання юридичних обов'язків насамперед є ключовою, оскільки саме право на соціальний захист частково визначається державою як обов'язок самої себе перед військовослужбовцями. Водночас сутність поняття «соціальний захист» з погляду теорії права також визначається різними вченими по-різному. Дослідження даної дефініції дозволить сформулювавши її визначення, застосовувати її в подальших дослідженнях.

Соціальний захист – це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України [7].

Таким чином, В. Журавський звертає увагу на те, що сутність та зміст поняття соціального захисту лежить виключно в полі матеріального забезпечення осіб за специфічним критерієм – різним ступенем втрати працездатності. Водночас зазначаємо, що, на нашу думку, спектр таких осіб може бути ширшим і містити й інші соціальні групи, що потребують допомоги.

Е. Холостова та А. Сорвіна під системою соціального захисту розуміють сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соці-

альних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення й існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих [8].

Наведене визначення, на нашу думку більш ґрунтовно визначає поняття соціального захисту, перш за все розширюючи його з виключно матеріального забезпечення в структурний і комплексний правовий механізм, також поширює й перелік суб'єктів, що можуть користуватись таким статусом.

Водночас деякі вчені вказують, що соціальний захист населення – державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів [9].

Наведені варіанти тлумачення поняття соціального захисту дають можливість виокремити ряд важливих його ознак, а саме: комплексність, юридичну визначеність, соціальну необхідність, економічний, фінансовий чи будь-який інший матеріальний складник. Водночас обов'язковим є чітке визначення переліку суб'єктів, що можуть користуватись правом на соціальний захист і поліпшувати в такий спосіб умови свого життя.

Аналізуючи сутність соціального захисту з метою подальшої його інтерпретації в аспекті соціального захисту військовослужбовців в Україні, вчені неодноразово вказували, що кожний напрям із забезпечення соціальних гарантій держави має свої види та форми реалізації, а саме: прийнятний рівень добробуту громадянина, який здійснює трудову діяльність, забезпечується за допомогою мінімального рівня заробітної плати, її індексації, помірних податків і невтручання у підприємницьку діяльність; пріоритетні потреби суспільства (здобуття загальної освіти, виховання дітей і підлітків, здійснення культурно-освітньої роботи, підготовка кадрів, організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури членів суспільства) задовольняються за кошти державного та місцевих бюджетів у формі безплатних послуг; громадяни у скрутних та непередбачуваних обставинах (підвищене навантаження на працездатних осіб у зв'язку з наявністю утриманців, незадовільним станом здоров'я, похилим віком, втратою роботи,

кризовими явищами в економіці) підтримуються за допомогою пенсій, стипендій, грошових виплат та їх індексації, матеріальної допомоги, податкових пільг із платежів і послуг [10].

Поряд із цим законодавство України соціальним захистом військовослужбовців визначає діяльність (функцію) держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності та статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [11].

Таким чином, особливість військової галузі та зміст соціально значущого статусу військовослужбовців разом із необхідністю надання їм належного соціального забезпечення встановлено на законодавчому рівні, а різні позиції вчених лише підтверджують це.

Так, на думку Л. Новак-Каляєвої, на Збройні сили України та відповідні військові формування покладені завдання захисту суверенітету, територіальної цілісності нашої країни, оборона України та державна безпека, а реалії ХХІ століття зумовлюють потребу формування нової генерації військовослужбовців, що, у свою чергу, вимагає удосконалення системи захисту їхніх прав, зокрема соціальних. Гарантована соціальна захищеність військовослужбовців створює і забезпечує престиж військової служби та комплектування Збройних сил України високопрофесійними кадрами. Від вирішення цієї проблеми залежатиме успіх і доля військової реформи, подальший розвиток армії, її боєздатність та виконання завдань щодо захисту Вітчизни [12].

Це також підтверджуються думками й інших вчених, які звертають увагу на необхідність належного забезпечення соціального захисту військовослужбовців і вказують на їх особливий статус у системі верств населення.

О. Василик вказує, що важливою умовою соціальної та економічної стабільності будь-якої держави є такий елемент економічної системи, як державні соціальні гарантії, види та форми яких, а також їх розвиток залежить насамперед від рівня розвитку економіки держави та стану розвитку демократичних засад. Основою суспільного добробуту й кінцевою метою економічної діяльності кожної держави є високий рівень соціальних гарантій [10].

Наведені позиції вчених дозволяють констатувати, що систему соціальних гарантій

і прав військовослужбовців як невід'ємний складник механізму забезпечення обороноздатності держави можна забезпечити прийнятним рівнем добробуту військовослужбовців, що проходять службу в Збройних силах України, за допомогою конкурентного рівня грошового забезпечення, надання в тимчасове користування службового житла, забезпечення санітарно-курортного лікування у вільний від служби час, а також за допомогою пенсій (військовослужбовцям, що досягли пенсійного віку), стипендій (військовослужбовцям, що проходять навчання в закладах вищої освіти Міністерства оборони України), грошових виплат, матеріальної допомоги, податкових пільг із платежів і послуг.

Наведені гарантії передбачаються такими законами України, як: «Про Збройні сили України» (в частині визначення функцій, складу Збройних сил України, правових засад їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними) [3]; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (в частині визначення основних засад державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлення єдиної системи їх соціального та правового захисту, гарантування військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливих умов для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни) [11]; «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей» (в частині встановлення правових основ забезпечення соціального захисту військовослужбовців, які звільнятимуться у зв'язку зі скороченням чисельності Збройних Сил України в ході їх реформування, та членів їхніх сімей) [13]; «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» (в частині реалізації особами, які мають право на пенсію за цим законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України, і спрямованості на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України) [14].

Висновки

Таким чином, на підставі проаналізованих наукових положень та нормативно-правових актів слід обґрунтувати позицію про те, що соціальне забезпечення військовос-

лужбовців – це діяльність держави, що чітко регламентується чинним законодавством, спрямована на встановлення системи соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців. Водночас сутність соціального забезпечення військовослужбовців полягає в особливості військової галузі та змісту соціально значущого статусу військовослужбовців, що полягає в необхідності надання їм належного соціального забезпечення, встановленого на законодавчому рівні.

Крім цього, натепер питання соціального захисту військовослужбовців регулюються Конституцією України, а також такими Законами України, як: «Про Збройні сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», а також іншими, що забезпечують функціонування відповідного механізму фрагментарно.

Список використаних джерел:

1. Довідник з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, ветеранів Великої Вітчизняної війни, військової служби і військових пенсіонерів та інших громадян похилого віку в Україні / під ред. генерал-полковника В.І. Собкова. Київ, 2006. 540 с.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Збройні сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 9. Ст. 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 12.05.2021).
4. Стремоухов А.В. Правовая защита прав человека: теоретический аспект : дис.... докт. юрид. наук: 12.00.01. Спб., 1996. С. 23-67.
5. Малейн М.С. Гражданский закон и права личности в СРСР. Москва : Юрид. лит., 1981. 192 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2 т. Москва : Юрид. лит., 1981. Т. 1. 180 с.
7. Українські Закони. Соціальний кодекс України : Проект / В.С. Журавський та ін. ; Християнсько- демократична партія України. Київ: Логос, 1998. 319 с.
8. Социальная работа: теория и практика : учебное пособие / отв. ред. Е.И. Холостова, А.С. Сорвина. Москва: ИНФРАМ, 2001. 427 с.

9. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2000. 209 с.

10. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник. Київ: НІОС, 2003. 416 с.

11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 12.05.2021).

12. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей : Закон України від 15 червня 2004 року № 1763-IV. *Відомості Верховної Ради*

України (ВВР). 2004. № 36. Ст. 444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15#Text> (дата звернення: 12.05.2021).

13. Л.М. Новак-Каляєва Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. Держава та армія. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 584. URL: http://vlp.com.ua/files/27_3.pdf (дата звернення: 12.05.2021).

14. Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ : Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 29. Ст. 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 12.05.2021).

Andrii Beikun, Alla Klachko. To define the concept and essence of accounting and registration discipline in police activity of police station officers

The author substantiates the relevance of certain topics, which is closely related to ensuring the defense capabilities of the state in conditions of armed aggression, emphasis is placed on the fact that the right to social security of the entire population of Ukraine and its specific strata is one of the inviolable and fundamental human rights, provided not only by the Constitution of Ukraine but and international normative legal acts, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine. Attention is focused on the conceptual and categorical apparatus of the study, taking into account the peculiarities of the mechanism of social security, which is provided by a number of legal acts in the process of exercising their right to social protection by servicemen.

Based on the analyzed scientific provisions and regulations, the author further argues that the social security of servicemen is the activity of the state, which is clearly regulated by current legislation, aimed at establishing a system of social guarantees to ensure the constitutional rights and freedoms, material and spiritual needs of servicemen. Attention is paid to one's own interpretation of the essence of servicemen's social security, which consists in the peculiarities of the military sector and the content of the socially significant status of servicemen (which in turn is the need to provide them with adequate social security established at the legislative level).

Based on the analysis of the legislation of Ukraine, the author notes that the relevant sector is regulated by the Constitution of Ukraine, as well as such laws of Ukraine as: «On the Armed Forces of Ukraine», «On social and legal protection of servicemen and their families», «On state guarantees of social protection who are dismissed from service in connection with the reform of the Armed Forces of Ukraine and members of their families», «On pensions of servicemen and officers and privates of internal affairs bodies».

Key words: *servicemen, rights, social security, legal status, defense capability.*

